

УДК 637.5

Шелест Н. А.

Національний університет біоресурсів та природокористування України

МОНІТОРИНГ СТАНУ, ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Висвітлена динаміка виробництва, переробки та споживання м'яса та м'ясних продуктів в Україні. Проаналізовано вплив вертикальної інтеграції та сертифікації за ISO на розвиток м'ясопереробних підприємств. Обґрунтовано можливості подальшого розвитку м'ясопереробних підприємств України.

Ключові слова: продовольча безпека, якість, виробництво, споживання, ринок м'яса і м'ясних продуктів, м'ясопереробні підприємства.

Постановка проблеми. Продовольча безпека в наш час є найгострішою проблемою для людства. Для України сьогодні продовольча безпека – це забезпечення державою виробництва продуктів харчування, що задовольняє потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умов його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства [2]. Харчова й біологічна цінність продуктів харчування визначається їх здатністю задовольняти енергетичні та фізіологічні потреби людини в білках, жирах, вуглеводах, вітамінах, мінеральних елементах, енергії, у незамінних амінокислотах тощо. Особлива увага при розгляді питань щодо продовольчої безпеки приділяється заповненню дефіциту життєво необхідних речовин, насамперед у важливих і незамінних білках. Основним їх джерелом є м'ясо та м'ясопродукти.

В умовах міжнародної інтеграції України на світові ринки особливо актуальним є стабільне виробництво якісної, безпечної, екологічно чистої м'ясної продукції та сировини для неї. Постійні зміни стану світової та української економік, особливості та тенденції конкуренції на ринках вимагають інноваційних підходів до забезпечення якості, безпеки сировини та готової продукції, зміни стандартів до управління їх виробництвом. Для формування інноваційних підходів по ефективному вирішенні проблем пов'язаних з функціонуванням та перспективним розвитком м'ясопереробних підприємств необхідна достовірна інформація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування, перспективи розвитку м'ясного комплексу АПК України досліджували В.Г.Андрійчук [4], Л.В.Баль-Прилипко [6], В.І.Бойко [7], О.І.Драган [8], М.В.Зубець [3], Л.В.Мамчур [7], В.Я.Месель-Веселяк [3], М.В.Присяжнюк [3], О.О.Рудич [11], П.Т.Саблука [3], О.Сікачина [12] та інші науковці та фахівці.

Виявлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій показав, що розвиток м'ясного підкомплексу АПК України в сучасних умовах тісно пов'язаний з станом тваринництва та м'ясної галузі. Для стратегічного планування якісного розвитку м'ясопереробних підприємств окремі питання потребують подальшого постійного моніторингу стану, ефективності функціонування та розвитку сировинної бази, виробничих потужностей та інвестування.

Мета статті. Дослідження сучасного стану та проблем м'ясної галузі та м'ясопереробних підприємств України для визначення перспективних шляхів їх ефективного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Продовольча безпека країни залежить від стану продовольчого ринку. Складовою продовольчого ринку є ринок м'яса та м'ясних продуктів, що формується споживачами та виробниками – м'ясна галузь.

М'ясна галузь займає значний сегмент в харчовій промисловості України і посідає друге місце в структурі реалізованої продукції харчової промисловості, поступаючись виробництву напоїв. Її частка становить 15,4% [10], що на 4,6% менше чим в середньому за 1992-2002 рр.

Є позитивна динаміка виробництва і споживання м'яса та м'ясопродуктів всіх видів в Україні на одну особу в 2012 році відносно до показників 2000 року – відповідно 48,5 і 54,4 кг на рік. Але ці показники ще не досягли рівня 1990 року, коли виробництво перевищувало на 1кг фізіологічно обґрунтовану норму встановлену Всесвітньою організацією охорони здоров'я (WHO) [13] і споживання було вищим на 13,8 кг.

У Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року споживання м'яса та м'ясних продуктів на одну особу в рік у 2015 році планується довести до 80 кг [1]. Крім цього споживання м'яса всіх видів на планеті до 2050 року, за підрахунками Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO), зросте на 73% через зростання населення та збільшення його доходів [13].

За роки незалежності України змінилися споживчі потреби населення, а саме знизилось споживання яловичини і продуктів з неї, збільшилось споживання м'яса птиці та продукції з неї (рис. 1).

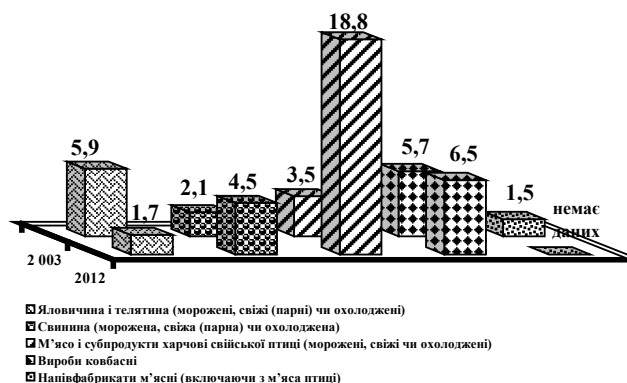

Рис. 1. Виробництво найважливіших видів м'яса і м'ясних продуктів на одну особу на рік, кг, авторська розробка [5]

Споживання м'яса і субпродуктів харчових свійської птиці у 2012 році збільшилось у 5,4 раз (прийнятна вартість кінцевого продукту, об'єм пропозиції на ринку України). Збільшилось також споживання свинини у 2,1 раз та ковбасних виробів на 14%. Але споживання яловичини і телятини зменшилось у 3,5 раз – це є наслідком зменшення пропозиції та значним підвищенням ціни (низька рентабельність, відсутність субсидій держави, довгий виробничий цикл, повільне обертання інвестицій, зменшення поголів'я на вирощуванні).

Відносно стабільним за останні десять років в Україні є виробництво м'яса і субпродуктів харчових свійської птиці, ковбас та свинини, відповідно перший показник не був меншим 100%, другий був в межах 100%, а третій майже досяг цієї межі у 2012 році і в попередніх 2010 та 2011 роках перевищив [14]. У 2012 році в порівнянні з 2003 роком виробництво: *знизилося* всіх видів – яловичини і телятини у 3,7 раз, баранини у 4,3 рази, готових продуктів та консервів у 2,3 рази; *збільшилось* – ковбасних виробів на 8,6%, м'яса і субпродуктів харчових свійської птиці у 5 раз, свинини у 2,1 раз [14].

Рівень забезпеченості м'ясом та м'ясними продуктами у 2012 році (виробництво до внутрішнього використання на території України) становив 88,9% [5]. Дослідження балансу м'яса та м'ясних продуктів, як продовольчого ресурсу, характеризує джерела їх формування та напрями використання за календарний рік (рис.2).

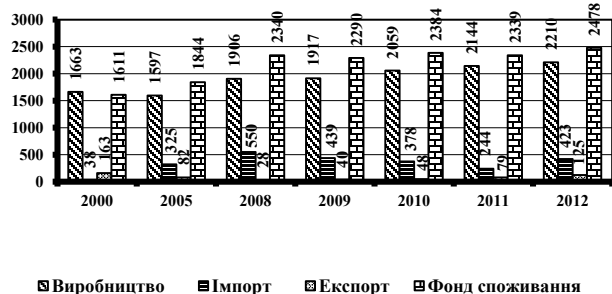

Рис. 2. Баланс м'яса та м'ясних продуктів, за календарний рік, в тисяч тонн, авторська розробка [5]

В Україні поступово зростає виробництво і споживання м'яса та м'ясних продуктів. Ці показники у 2012 році до 2000 року збільшилися на 32,9% і 54,8%. Але необхідно відмітити також і те, що є негативна тенденція до збільшення імпорту в 11,1 раз та зменшення експорту на 23,3%, хоча з моніторингу останнього показника є позитивна динаміка.

На початок 2013 року кількість м'ясопереробних підприємств на 11,1% була меншою від показника 2012 року (закриття дрібних) – 1594 суб'єкта господарської діяльності. Спостерігається низький рівень сертифікації м'ясопереробних підприємств за ISO 9001 2.5% від загальної кількості м'ясопереробних підприємств але є позитивна динаміка – цей показник збільшився на 56,3% і по отриманим сертифікатам на 42,9% (40 суб'єктів) (таблиця 1).

Дослідження концентрації м'ясопереробних підприємств свідчать про те, що: *найбільша* частка від 6,1% до 15,8% припадає на Київську, Дніпропетровську, Донецьку, Черкаську; *найменша*

Таблиця 1
Нааявність м'ясопереробних підприємств (разом великі, середні, малі), підконтрольних державній службі ветеринарної медицини України, авторська розробка

Показники	На початок року			2013 до 2012, %
	2010	2012	2013	
Кількість станом на 1 січня м'ясопереробних підприємств	1756	1774	1594	89,9
в т.ч. сертифікованих ISO 9001	25	28	40	142,9
% сертифікованих ISO 9001 від загальної кількості м'ясопереробних підприємств	1,4	1,6	2,5	156,3

– від 0,1% до 1,6% на Закарпатську, Тернопільську, Чернівецьку, Одеську, Сумську, Миколаївську, Херсонську [12].

На сьогодні в Україні найбільше виробляється м'яса та м'ясної продукції (таблиця 2) в двох регіонах: Центральному – Київській, Вінницькій, Полтавській областях; Східному – Дніпропетровській, Донецькій, Харківській областях. Їх частка в загальному виробництві складає 61% відповідно близько 35% і 26%. В цих регіонах розміщені найбільша кількість великих виробників.

З початком нового тисячоліття в м'ясному підкомплексі АПК поступово почався процес розширення й концентрації виробничих потужностей (рис.3).

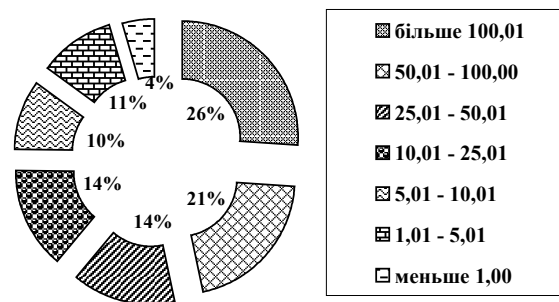

Рис. 3. Частка м'ясопереробних підприємств України по добовим обсягам виробництва м'яса, тонн, авторська розробка [12]

Все більшої ваги починають займати великі виробники, що орієнтуються на запити споживачів і забезпечують безпеку та належну якість м'ясної продукції. Так їх частка на сьогодні складає 61%, з них 26% виробництво яких більше 100,1 тонн, 21% – від 50,1 до 100 тонн, 14% – від 25,1 до 50 тонн. На середні та дрібні підприємства припадає 39%, з яких дрібні складають 4%. Останнім часом розвиваються міні-виробництва м'ясного напрямку нового формату при великих торговельних мережах, що є характерним для міст з їх присутністю.

Безпека та якість м'ясної продукції залежить від стратегії виробників, від їх ставлення до цієї проблеми. Тому виробники, якщо вони реалізують стратегію високої якості і забезпечення безпеки м'ясної продукції, впроваджують внутрішній контроль через системи управління ними, а також сертифікуються за ISO. Безпека ринку м'ясної продукції залежить не тільки від відповідальності виробників, забезпечення високоякісною сировиною, сучасною технологією тощо. Багато в чому вона залежить від позиції торгівлі – продавець не повинен купувати

Таблиця 2
Області України з найбільшою часткою виробництва, авторська розробка [12]

Регіон	Області	Основна спеціалізація	%
Центральний	Київська	переробка м'яса птиці та свинини	35
	Черкаська		
	Вінницька	виробництво ковбас	
	Полтавська		
Східний	Дніпропетровська	переробка м'яса свинини і птиці, виробництво ковбас	26
	Донецька		
	Харківська		
Західний	Львівська	переробка м'яса свинини і яловичини, виробництво ковбас	10
	Івано-Франківська		
	Волинська		

продукцію що є: неякісною, без документів, забороною до вільної реалізації. Крім цього торгова мережа повинна продукцію відповідно зберігати, транспортувати. Все це разом зробить ринок м'яса та м'ясних продуктів якісним та безпечним.

За аналітичними дослідженнями інформаційної компанії «ПроАгро» у 2012 році в рейтингу найбільших м'ясопереробних підприємств України перші місця посіли: ТОВ «М'ясна фабрика «Фаворит плюс», ТОВ «Глобінський м'ясокомбінат», ПАТ «Український бекон», ВАТ «М'ясокомбінат «Ятрань», ПАТ «Горлівський м'ясокомбінат» (таблиця 3). Ці підприємства, сьогодні і в попередні роки, є флагманами м'ясної галузі, що підтверджується рейтингами ТОП-100 найкрупніших компаній України за основними показниками діяльності [9]. Три з них входять в склад вертикально-інтегрованих структур (холдингів), майже у всіх виробництва сертифіковані за ISO 9001, 22000 і саме ці два фактори є запорукою їх успіху. Адже це дає їм можливість повністю задовольняти потреби українських споживачів маючи стабільно якісну, безпечну сировину для виробничого процесу та бути конкурентними на інших ринках.

В наш час підвищення концентрації, як форми організації суспільного виробництва і забезпечення його конкурентоспроможності, є характерною тенденцією розвитку світової економіки. Саме великі холдинги, корпорації з висококонцентрованим виробництвом спроможні швидше розвиватися на інноваційній основі, забезпечувати високу ефективність діяльності [4]. Ефект масштабу сприяє зниженню витрат виробництва на одиницю продукції.

Ринок м'яса та м'ясних продуктів вельми специфічний. Якість, безпека м'яса та м'ясної продукції має першорядне значення і залежить від дієвості інститутів ринку та держави. Ринкові інститути обмежують і стимулюють поведінку учасників ринку, формуючи соціальну відповідальність, імідж та репутацію, тобто український ринок м'яса та м'ясних продуктів стає все більш цивілізованим. Ринкові інститути повинні підкріплюватися інститутами держави. Особливу роль відіграє державний контроль за безпечністю та якістю м'ясної продукції по всьому ланцюжку, починаючи з вирощування худоби або птиці і закінчуючи прилавками торгівлі. Зважаючи на це, на думку фахівців, відпуск на самоплив м'ясної галузі є серйозною помилкою держави.

В більшості виробники стежать за дотриманням санітарних та ветеринарних норм. Але на ринку

крім них присутні ще сотні підприємств продукція, яких є зоною ризику для споживача (низька цінова категорія і якість). Якщо на цих підприємствах впровадити заходи необхідні для забезпечення якості та безпеки продукції (ISO), їх рентабельність знизиться. Це є проблемою, що вирішується на рівні держави (примусова сертифікація).

Стабільний попит на худобу та птицю, а також можливість збільшити частку у вартості кінцевого продукту є результатом вертикальної інтеграції для сільськогосподарських та м'ясопереробних підприємств м'ясопродуктового підкомплексу АПК України. Це створює можливості для спрямування в середині інтегрованої структури частини прибутку на розвиток сировинної бази, спільної логістики тощо [8]. Це підтверджується статистичними даними про збільшення сировинної бази, тобто нарощення потужностей по виробництву м'яса в Україні (рис.4).

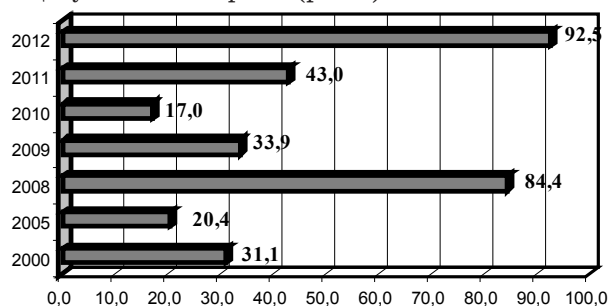

Рис. 4. Прийняття в експлуатацію потужностей харчової промисловості з виробництва м'яса, тис. тонн на рік, авторська розробка [14]

В 2012 році є позитивна динаміка в нарощуванні потужностей по виробництву м'яса в Україні, а саме цей показник збільшився в порівнянні з 2000 роком у 3 рази і у 2,2 рази з 2011 роком. Це свідчить про відродження українського тваринництва, що в перспективі плідно вплине на розвиток м'ясної галузі.

Необхідно відмітити також і те, що в минулому році у м'ясну галузь були спрямовані незначні іноземні інвестиції. Так у структурі прямих іноземних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів одну з найменших часток складають інвестиції у виробництво м'яса та м'ясних продуктів – 1,7% (найбільша – напоїв 51%, найменша – продуктів борошномельно-круп'яної промисловості 1,5%) [10].

Таблиця 3
Моніторинг найбільших м'ясопереробних підприємств України у 2012 році, авторська розробка

Місце за об'ємом виробництва в 2012.	Назва підприємства		Зміни об'єму виробництва в 2012 у % до 2011	ISO 9001, 22000	Вертикально – інтегровані компанії	ТМ, найменувань
1	ПАТ МХП	ПАТ «Український бекон»	7,0	Немає даних	+	«Європродукт» - ~ 30, «Бацинський» - 45
		ПП «Миронівський м'ясопереробний завод «Легко»	Немає даних	+		«Легко» - 24
		СТОВ «Дружба народів»	-7,2	+		«Сертифікований Аргус», «Дружба народів» - 90
		ТОВ Птахофабрика «Снятинська Нова»	Немає даних	+		«Фуа Гра»
2	ТОВ «М'ясна фабрика «Фаворит плюс»		100,9	+	Немає даних	«М'ясна Лавка»-60%, «Ковбасний Ряд»-30%, «Добров»-10%
3	ТОВ «Глобінський м'ясокомбінат»		6,6	+	+	«Глобіно», > 200
4	ВАТ «М'ясокомбінат «Ятрань»		-0,4	+	Немає даних	«Ятрань», «Ятранчик», > 200
5	ПАТ «Горлівський м'ясокомбінат»		-7,0	+	+	«Щирий кум», > 170

Висновки і пропозиції. Бути конкурентними та ефективно розвиватися на перспективу м'ясопереробним підприємствам допоможе постійний моніторинг стану та перспектив ринків м'яса та м'ясної продукції, визначення свого місця на них.

Невідповідність нормам на одну особу в Україні виробництва та споживання всіх видів м'яса і м'ясних продуктів підтверджує незаповненість існуючої ємкості ринку цих продуктів – це перспектива для розвитку м'ясопереробних підприємств.

Успішний розвиток м'ясопереробних підприємств залежить від якості та безпечності виготовленої продукції. Для цього в першу чергу необхідні постійні постачальники сировини, які будуть гарантувати її якість та безпеку. Тому перспективною формою організації виробництва є аграрно-

промислова інтеграція, кооперація та формування максимально закритого виробництва. Велике виробництво з значним виробничим ресурсним потенціалом, завжди є більш ефективним. Високий ступінь концентрації праці і капіталу дає можливість швидко модернізувати виробництво та налагодити випуск високоякісної, безпечної, конкурентоспроможної продукції.

Впровадження на м'ясопереробних підприємствах гармонізації систем менеджменту якості, контролю, безпеки, екобезпеки підприємства за міжнародними стандартами ISO дає можливість створити умови для підвищення конкурентоздатності та ефективності м'ясопереробних підприємств, а також знизити витрати по їх впровадженню та удосконаленню.

Список літератури:

1. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 №1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п.
2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства Економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.
3. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубця, П.Т. Саблука та ін.; за редакцією М.В. Присяжнюк, М.В. Зубця, П. Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
4. Андрійчук В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3-9.
5. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України // Статистичний збірник; за ред. Н.С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 56 с.
6. Баль-Прилипка Л.В. Інноваційні технології якісних та безпечних м'ясних виробів: монографія / Л.В. Баль-Прилипка, за ред. доктора біологічних наук, проф. С.Д. Мельничука. – Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2012. – 207 с.
7. Бойко В.І., Мамчур Л.В. Ринок м'яса: світові тенденції регіонального розвитку та виробництва / Бойко В.І., Мамчур Л.В. // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 145-148.
8. Драган О. І. Корпоративні об'єднання підприємств у м'ясній промисловості / О.І. Драган // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2009. – № 2(6). – С. 173-183.
9. Крупнейшие компании Украины: Мясомолочная отрасль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://delo.ua/business/kрупнейшие-компанії-україни-мясомолочная-отрасль-162846/.
10. Підсумки роботи харчової промисловості за 2012 рік: Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minagro.gov.ua/ministry?nid=4378.
11. Рудич О.О. Особливості маркетингової діяльності підприємств на ринку м'ясопродуктів / О.О. Рудич // Вісник Білоцерківського державного аграрного університету : збірка наукових паць. – 2009. – Вип. 63. – С. 113-117.
12. Сікачина О. Тваринницька галузь України: стан, структурні зміни та основні фактори сучасної модифікації / О. Сікачиною; за ред. В. Артюшина. – К. : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 24 с.
13. Українці споживають свинини вдвічі менше за рекомендовану фізіологічну норму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mtochka.com.ua/?go=/articles/one&id= 0634&page=1.
14. Україна у цифрах 2012 : статистичний збірник; за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 249 с.

Шелест Н. А.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

МОНІТОРИНГ СОСТОЯНИЯ, ПРОБЛЕМ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ МЯСОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Резюме

Освещена динамика производства, переработки и потребления мяса и мясных продуктов в Украине. Проанализировано влияние вертикальной интеграции и сертификации по ISO на развитие мясоперерабатывающих предприятий. Обоснованы возможности дальнейшего развития мясоперерабатывающих предприятий Украины.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, качество, производство, потребление, рынок мяса и мясных продуктов, мясоперерабатывающие предприятия.

Shelest N. A.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

MONITORING STATE, PROBLEMS AND PROSPECTS OF MEAT PROCESSING FACTORY IN UKRAINE

Summary

The dynamic production, processing and consumption of meat and meat products of Ukraine. The influence of vertical integration and certification by ISO for the development of meat processing enterprises. Proved the possibility of further development of meat processing enterprises of Ukraine.

Key words: food security, quality, production, consumption, market meat and meat products, meat processing factory.